

HISTORIJSKA GRAĐA

UDK 930.25 (497.6 Sarajevo) "1941/1942"
725.751 (497.6 Sarajevo) "1941/1942"

Historijska građa

PREPISKA IZ 1941. I 1942. GODINE O UREĐENJU I RADU DOTRAJALE I U RATU OŠTEĆENE ISA-BEGOVE BANJE U SARAJEVU

Mina Kujović
Arhiv Bosne i Hercegovine, Sarajevo

Zemaljska vakufska komisija je početkom 1890. godine odlučila da iz sredstava Gazi Isa-begova vakufa sagradi parnu banju prema zahtjevima novog vremena. Banja je sagrađena u orijentalnom stilu, prema nacrtima arhitekta Josipa plemenitog Vancaša, na zemljištu nekadašnjeg hamama pokraj Careve džamije¹ Nova banja je imala parnu i tzv. tursku banju i zasebne banje u bazenima. (otuda naziv "Gazi Isa-begova parna, na tekne i turska banja"), sa 18 kabina i svim potrebnim uređajima.²

¹ Komleks Careve džamije sa Isa-begovom banjom izgrađen je neposredno uz lijevu obalu Miljacke, u kontaktnoj zoni sarajevske četvrti Bistrik sa rijekom Miljackom i trgovačkom jezgrom Bašćaršije. Sa sjeverozapadne strane oivičen je ulicom Bistrik, sa sjeverne strane ulicom Obala Isa-bega Ishakovića, s istočne ulicom Konak, a sa južne strane rezidencijalnim kompleksom Konak. Iz teksta o proglašenju graditeljske cjeline Careve (Hatibove, Stare sultan Mehmeda, Stare Atik, Gazi sultan Mehmed-hanove) džamije sa Isa-begovom banjom u Sarajevu. Odlukom Komisije za zaštitu spomenika Bosne i Hercegovine na sjednici održanoj 2-8 studenog/novembra 2004. godine kompleks je proglašen nacionalnim spomenikom.

² Arhiv Bosne i Hercegovine (ABH), Zemaljska vlada za BiH-Građevinsko odjeljenje, kutija br. 50. Predmet o gradnji banje sadrži: Originalni projekt koji je uradio arhitekta Josip Vancaš; Ugovor o gradnji (na bosanskom i na njemačkom jeziku) koji je 24. juna 1890. godine potpisao Mustaj-beg Fadilpašić, tadašnji predsjednik Zemaljske vakufske komisije; Troškovi svih faza gradnje koju je preuzeo poduzetnik Alois Thotoko. Predračunski troškovi gradnje su bili 39.994.19 forinti, ali su na kraju bili duplo veći.

Novosagrađena banja je otvorena 16. februara 1891. godine kao prvo moderno kupatilo u Bosni i Hercegovini, odmah je prozvana Isa-begova banja.

Nova banja je radila prve dvije godine u režiji vakufske komisije, dok je od 1893. godine davana privatnicima u zakup, kada je i proširena uvođenjem blatnih, slanih, sumpornih i još nekih banja. Ukupni troškovi građenja Banje iznosili su 63.000 forinti.

U ljeto 1911. godine Banja je renovirana i tom prilikom uvedeno je električno osvjetljenje. Od 1913. godine u Gazi Isa-begovoj banji su se mogli nedjeljom popodne kupati radnici uz sniženu cijenu od 50 helera, a vojnici dva puta nedjeljno, također popodne, po cijeni od 20 helera³.

Vakufska direkcija u Sarajevu kao vlasnik i zakupci Gazi Isa-begove banje, kao upravljači i korisnici, od 1913. godine, do početka Drugog svjetskog rata nisu ništa ulagali u njeno održavanje niti u obnavljanje namještaja, peškira, čaršafa i ostalog inventara. Zbog stalnog korištenja i slabog održavanja ova lijepa i gradu Sarajevu veoma potrebna banja je do početka Drugog svjetskog rata bila dobro dotrajala. Već u aprilu (13.) prilikom bombardiranja Sarajeva, Gazi Isa-begova banja je geleri-ma oštećena pa je ubrzano propadala zbog oštećenog krova. Higijenski uvjeti u banji su bili izuzetno loši, a i grijanje je, zbog nedostatka ogrjeva, bilo minimalno pa su samo rijetki koristili njene usluge. Građanstvu je ova banja trebala jer ih je malo imalo mogućnosti da se kod kuće okupa, a zbog ratnih uvjeta iz istočne Bosne su u grad stigle brojne izbjeglice koje nisu imale gdje da se okupaju. Zbog toga su predstavnici vlasti i uprave u Sarajevu odlučili da ovaj, za grad veoma bitan objekt, vrate u funkciju.

Donosimo prepisku između organa vlasti, uprave grada Sarajeva, zakupaca Isa-begove banje i bankara koja se odnosi na higijenske uvjete u Gazi Isa-begovoj banji iz 1941. godine i na predlaganje mjera iz 1942. godine kako bi se banja ponovo dovela u funkciju. Prepiska se odvijala tokom 1941. i 1942. godine između: Velike župe Vrhbosne, Gradskog poglavarstva Sarajevo, Higijenskog zavoda, Vakufskog ravnateljstva - Vakufske komisije Sarajevo i zakupaca banje.

Krajem prve ratne godine povećale su se potrebe za korištenjem javnih kupatila u Sarajevu zbog velikog priliva izbjeglica iz istočne Bosne, a najveća banja u gradu je bila u jadnom stanju o čemu rječito govori nalaz gradskog liječnika dr. Asima Musakadića:

³ Gazi Isa-begova banja je za grad Sarajevo bila veoma značajna, jer je sve do 1918. godine bila jedina banja za grad Sarajevo koja je dnevno mogla da "podmiri" i do 4000 korisnika – kupača. Godine 1918. u Kranjčevićevoj ulici je u zgradi Crvenog križa/krsta otvorena još jedna, ali skromna, javna banja.

Higijenski zavod u Sarajevu

Broj: 5498/41

4. studeni 1941.

VELIKOJ ŽUPI VRHBOSNA – Zdravstveni odjel, Sarajevo

Potpisani je krajem mjeseca rujna obišao skupa sa gradskim liječnikom Dr Asimom Musakadićem Gazi-Isabegovu banju i ustanovio sljedeće: Zgrada je u onom dijelu bliže Carevoj džamiji nešto stradala usljed bombardiranja. Ta šteta nije znatna i mogla bi se srazmjerno malim troškom popraviti.

Inače je ponutrica banje, instalacije, namještaj, drvenarija prozora i vrata, podovi i zidovi u teško zapuštenom stanju. Izgleda, da se sve to decenijama nije popravljalo.

U pojedinačnim banjama kade su već posve ruinirane, instalacije vode u teško dertnom stanju a namještaj ispod svake kritike. Otomani u tim odjelima tako su poderani da iz njih viri vuna a to je pokriveno nekim jadnim i nečistim pokrivačima i nečim slično čaršafu. Zidovi su vlažni, podmjehureni i čađavi. Podovi ne odgovaraju nikako ovakvoj ustanovi. Hodnik kojim se pristupa pojedinim banjama također je u velikom neredu i zapušten. Podovi su istruli a prostirka poderana i zamazana. Izgleda da se uopće ne diže radi čišćenja. Čekaonica je također neuredna a centralno grijanje jedva da se osjeti u tom prostoru.

Prostorija za masiranje kao i pribor za to nikako ne odgovaraju higijenskim propisima.

Rublje koje se izdaje gostima (čaršafi, ručnici) ispod svake je kritike tako, da to služi samo na golemu sramotu i veliko je čudo ko se time uopće hoće da posluži.

Ložionica je tako uređena, da su radne prilike u njoj nadmašile svaku pa i najtežu robiju.

Sve u svemu higijenske su prilike u toj banji tako jadne, da je kud i kamo bolje i korisnije tu banju zatvoriti nego li je i dalje držati u prometu za neupućeni svijet koji ni pojma nema čemu se izlaže posjećujući takovu ustanovu. Radi svega toga izgleda da je i posjeta banje pala na minimum što je posve razumljivo.

Nakon ovoga pregleda Zavodu je čast predložiti sljedeće:

1) da se spomenuta banja smjesta zatvori i da se pristupi njezinom temeljitom popravku,

2) da se popravak izvede o trošku vlasnika banje i gradske općine na jednake dijelove,

3) da se kod popravaka ne čine nikakve preinake u samom raspoređenju prostorija te neka ove ostanu kako su i prvotno raspoređene

Ad 1) Ovu je banju svakako bolje zatvoriti nego da služi na sramotu i da se otuda raznose razne bolesti po našem gradu.

Ad 2) Popravak bi trebalo da padne na teret vlasnika i gradske općine. Ova potonja i onako bi bila dužna da podigne i uredi jednu čestitu banju za građanstvo pa kada to već do sada nije učinila pravo bi bilo da u tome pomogne vlasnika kako bi se čim prije barem ova banja osposobila za pravilan rad.

Ad 3) Od ove se banje svakako ne može stvoriti moderna suvremena banja ali se na svaki način može postići da ova banja staroga tipa bude higijenski uređena. Ako se ovo ostvari ova banja može još dugo vremena služiti svojoj svrsi a da se ne dira u nju kao u spomenik iz starih vremena koji će imati dugo vremena svoju posebnu privlačnost.

Izvede li se sve prema prednjim prijedlozima onda bi trebalo uzeti zakupnika koji će imati smisla za održavanje banje u onakvom redu kako je to potrebno.

Zavod sa svoje strane obećava da će onda i sam povesti živahnu promičbu za ovu banju što bi svakako dovelo do znatno jačeg priliva gostiju u tu ustanovu. Ne samo to, zavod bi pružio besplatnu priliku za kupanje i najsiromašnijim slojevima pučanstva.

Na kraju mi je čast napomenuti da je ovaj dopis u priepisu dostavljen Vakufskom ravnateljstvu i Gradskom poglavarstvu u Sarajevu.

*Za dom spreman!
Upravitelj Higijenskog zavoda
Dr Franjo Raguz⁴*

Župan Velike župe Vrhbosna je već 11. oktobra uputio dopis gradskom Poglavarstvu i Vakufskoj komisiji (ravnateljstvu) u kojem im je naređeno da ga izvjestе šta su poduzeli u vezi sa inspekcijskim nalazom Higijenskog zavoda i potrebom teme-

⁴ ABH, Velika župa Vrhbosna, (VŽV) opći spisi (op. Sp.), br.VI- 8936/41

ljitog renoviranja Gazi Isa-begove banje. Na kraju dopisa je naglašeno da je problem vrlo važan *pa njegovo hitno rješavanje traže prilike u gradu Sarajevu*⁵

Vakufska direkcija Sarajevo - Vakufsko ravnateljstvo nije ništa odgovorila dok je Poglavarstvo grada Sarajeva na gornji zahtjev odgovorilo nakon nekoliko mjeseci:

Gradsko poglavarstvo Sarajevo.

III Broj: 13836/42

Sarajevo, dne 21. ožujka 1942.

VELIKOJ ŽUPI VRHBOSNA

Na ruke Velikog župana

gosp. Ismet-bega Gavrankapetanovića

Sarajevo

*Povraćamo vam spis, koji se odnosi na popravak Gazi-Isabegove banje sa priležecim dopisima.....*⁶

Gradsko poglavarstvo je smatralo da je zakupac Isa-begove banje gospodin Jusuf-beg Pašić bio glavni krivac za tako jadno stanje u njoj te da je obavezan da uradi sve potrebne popravke i da obnovi inventar, peškire i čaršafe.

.....Mi stojimo na stanovištu da traženi popravci ne predstavljaju nikakve naročite novčane izdatke za zakupce banje, te ako zakupac ni ovo neće da učini u svrhu opće higijene i poboljšanja svoga posla, onda je ipak bolje banju zatvoriti, nego li da pod vidom općeg zdravstvenog stanja bude isto mjesto za infekciju raznih kožnih i drugih bolesti.

Po ovlaštenju gradonačelnika

Predstavnik zdravstvenog odjela (potpis nečitak)

⁵ ABH, VŽV, op.sp. VI- 9201/41

⁶ Gradsko poglavarstvo Sarajevo je uz odopis Velikoj župi Vrhbosna dostavilo i sljedeće pre-pise spisa: dva spisa koje je 27. II i 4. III 1942. uputilo gospodinu Jusuf-begu Pašiću, zakupcu Banje, spis upućen Vakufskoj direkciji 27. II 1942., dopis Huseina Omanovića, ravnatelja Zanatske banke Sarajevo od 1. III 1942. i dopis od 13. III 1942. koji su zakupci banje Jusuf-beg Pašić i Salih-aga Serdarević uputili Velikoj župi Vrhbosna.

Ovaj dopis je u uredu Velike župe Vrhbosna primljen 6. maja 1942. Službenik je zelenom tintom na poledini spisa napisao sljedeće:

Pošto se banja kao takova ne može upotriebiti ni za kupanje građanstva ni za čišćenje izbjeglica, a Velika župa ne može snositi troškove za njeno uređenje to a/a⁷

Uz ovaj dopis Gradsko poglavarstvo je priložilo i kopije dopisa (prepiske) koja se tokom februara i marta 1942. godine odvijala između Gradskog poglavarstva Velike župe Vrhbosne – zdravstveni izvjestitelj, zakupaca Gazi Isa-begove banje: Jusuf-bega Pašića i Salih-age Serdarevića.⁸

Među prepisima spisa je i dopis Huseina Omanovića, ravnatelja Zanatske banke u Sarajevu koji je uputio Marku Mihaljeviću, stožerniku Velike župe Vrhbosne 1. marta 1942. godine iz kojeg saznajemo da Vakufska direkcija kao vlasnik Isa-begove banje nije u mogućnosti da je popravi zbog nedostatka novčanih sredstava:

*Husein Omanović
ravnatelj Zanatske banke u Sarajevu
Sarajevo, 1. ožujaka 1942.*

Slobodan sam Vam skrenuti Vašu cijenjenu pažnju u interesu higijene građana grada Sarajeva u sljedećoj stvari:

Od godine 1918. postoje u Sarajevu samo dvije banje i to Gazi Isa-begova banja i banja “Crvenog križa”.⁹

Gazi Isa-begova banja je velika zgrada, koja je u stanju podmirivati potrebe širokog kruga građanstva dočim “Crvenoga križa” je malih razmjera i ni iz daleka nemože udovoljiti samo svojoj svrsi.

Danas je stanje takovo, da 95 % građana u Sarajevu nema se gdje okupati i time dovodi u opasnost zdravlje građana i lako se mogu pojaviti zarazne epidemije raznih bolesti, jer Gazi Isa-begova banja ne radi.

Usljed bombardiranja 13. travnja p. g. ova je banja oštećena toliko, da je potrebna veća svota, da se ista popravi i u pogon stavi.

Vlasnik je pomenute banje Vakufsko ravnateljstvo, koje ne kani ovaj popravak izvršiti, jer usljed ratnih prilika prihodi su mu se umanjili, a

⁷ ABH, VŽV, op. sp. VI-5836/42

⁸ ABH, VŽV, nav. izv.

⁹ Kupatilo se nalazilo u Kranjčevićevoj ulici u zgradi Crvenog krsta/križa, a raspolagalo je sa 5 kada i 15 tuševa i samo je povremeno radilo. (Midhat Aganović, *Stambeno komunalni razvoj grada . U: Sarajevo u Socijalističkoj Jugoslaviji*, Sarajevo, 1990, str. 384).

rashodi povećali, te kako saznajemo, da teško pokriva svoje rashode.

Ostaviti Sarajevo bez najelementarnije potrebe čovjeka, a to je banje, imaće posljedicu da će se bolesti pojaviti, te će kako za državu tako i Općinu grada Sarajeva prouzročiti veće izdatke nego što bi stajalo, da se ova banja popravi i u pogon stavi.

Ovu banju bi trebalo što prije popraviti i osigurati joj stalnu nabavu ugljena, da se može građanstvo grada Sarajeva s njome služiti.

Uvjeren sam, da ćete poduzeti korake, da se ovoj najprečoj potrebi građana grada Sarajeva što prije udovolji.

Za dom spreman!

U potpisu Husein Omanović¹⁰

Gradsko poglavarstvo u Sarajevu je tokom marta dva puta upućivalo dopise zakupcima banje u kojima je navodilo potrebu neophodne popravke u vezi sa radom banje i davalo im veoma kratke rokove. Tako u dopisu od 27. III 1942. nakon ponovnog opisa stanja u banji Gradsko poglavarstvo je zakupcima naredilo sljedeće:

1. Da se odjel sa kadama imade potpuno zatvoriti i isključiti iz upotrebe sve dotle, dok se ne izvrše temeljiti popravci zidova, divana, poda i kada.

2. Da se u vremenu od 2-3 nedjelje izvrši popravak kabina, zatim krečenje prostorija sa tuševima, zastakljivanje prozora, gdje se sada nalazi mjesto stakla prikovana daska.

3. Da se odjel za masažu okreči i očisti, kao i ostale prostorije/sobe za odmaranje / ulaz, hodnici i brijanja.

4. Banja mora raspolagati sa dovoljno čistog rublja.

5. Leš od sagorjelog uglja ne smije se istresati na pločnike, kao što sada vršite, nego se u najkraće vrijeme ima postaviti sanduk od jakih dasaka sa poklopcem, kako se nebi prašina raznosila po ulici.

Nakon datog roka komisija će ponovo pregledati stanje banje, te u koliko ne budete postupili prema datom vam nalogu poduzeće potrebne mjere, da se banja zatvori.¹¹

¹⁰ ABH, VŽV, op. sp. VI-5836/42.

¹¹ ABH, VŽV, nav. izvor

Zakupci Isa-begove banje, Jusuf-beg Pašić i Salih-aga Serdarević su 13. marta 1942. u dopisu koji su uputili Velikoj župi Vrhbosni naveli sljedeće:

Jusuf-beg Pašić

i

Salihaga Serdarević

zakupci Gazi Isabegove banje u Sarajevu

Sarajevo,

13. ožujka 1942.

P.n.

Velikoj župi "Vrhbosni"

Sarajevo

Juče nam je saopćio tajnik Naslova, da se imade Gazi Isabegova banja otvoriti i odmah otpočeti radom, te povodom toga slobodni smo naslov izvijestiti.

Usljed bombardiranja od 13. travnja p. g. jer su bombe padale u neposrednoj blizini banje, ova je oštećena, ali šteta nije tako velika bila, da se nije mogla popraviti, što je Vakufsko ravnateljstvo kao vlasnik banje propustilo da učini premda je stavilo oštetni zahtjev na Gradsko poglavarstvo u Sarajevu.

Radi pomenutog razloga banja nije bila potpuno zatvorena i osigurana od eventualnog premrzavanja a s druge strane jaka studen doprinijela je, da su nekoliko vodovodnih cijevi popucale, a inače nastale su štete na zidovima, prozorima i vratima, pa u koliko bi se temeljito banja popravila trebalo bi potrošiti veću svotu novaca.

I djelimičnim popravkama banja bi se mogla staviti u pogon, a taj bi se popravak mogao izvršiti u koliko bi bilo volje u roku od 48 sati te bi banja funkcionirala uredno preko proljeća i ljeta obzirom da je zima na izmaku, a kasnije bi se mogli i temeljiti popravci izvršiti.

Banja može dnevno primiti 4000 osoba, te bi dovoljna bilo za cijelo Sarajevo...

U nastavku dopisa zakupci su naveli da je vlasnik Banje, Vakufska direkcija/povjerenstvo uz pomoć Gradskog poglavarstva, dužan snositi troškove cijele opravke te obezbijediti redovnu dostavu uglja iz rudnika u Brezi – 15 vagona mjesečno.

Na kraju su zakupci banje su Velikoj župi iznijeli sljedeće prijedloge:

Konačno izjavljujemo, da smo voljni staviti banju besplatno na raspolaganje muhadžirima radi kupanja dva puta, to jest dva dana sedmično, samo da nam se dotira za svaki dan po 75 qu ugljena besplatno, a mi ćemo snositi sve troškove posluge, dezinfekcije i čišćenja, bez da tražimo kakvu plaću zato.

Molimo Naslov, da izvoli odrediti očevid na lice mjesta na koji da se pozove Vakufsko ravnateljstvo, delegat naslova, jedan liječnik Fizikata gradskog poglavarstva u Sarajevu i nas dvojica, da bi se moglo ustanoviti, koji su popravci najpreči i shodno tome odrediti tko će platiti popravke da se isti u roku od 48 sati izvrše i banja stavi u pogon.

Mi smo ovijem obrazložili zašto je obustavljeno djelovanje Banje i zašto ne može raditi kako bi Naslov uvidio, da pri nama nema nikakve krivice, te se bilježimo

Za dom spremni!

U potpisu: Pašić i Serdarević¹²

Vlasnik Isa-begove banje, Vakufska direkcija u Sarajevu, zakupci Pašić i Serdarević te Gradsko poglavarstvo Sarajevo nisu se mogli dogovoriti oko financiranja opravki odnosno cjelokupnog renoviranja dotrajalog i u ratu oštećenog objekta pa je banja zatvorena.

Nakon završetka Drugog svjetskog rata Isa-begova banja je adaptirana i radila je sve do 70-tih godina, ali samo djelimično. U funkciji su bile tuš kabine i jedan topli bazen, dok je ostali prostor korišćen kao skladište. Korišćenje Banje prešlo je u nadležnost novoosnovanog preduzeća "Higijena", a korisnici su bili uglavnom osobe koje nisu imale stalni boravak u Sarajevu: Albanci na privremenom radu i učenici¹³.

U toku rata 1992-1995. godine, zgrada Isa-begove banje je teško oštećena granatama. Po prestanku ratnih dejstava na ovom objektu nisu poduzeti nikakvi sanacioni zahvati, pa mu prijete opasnost potpunog propadanja.¹⁴

¹² ABH, VŽV, op. sp. VI-5317/42

¹³ M. Aganović, Stambeno komunalni razvoj grada. U: *Sarajevo u Socijalističkoj Jugoslaviji*, Sarajevo, 1990, str. 384 i usmena informacija direktora Vakufske direkcije Sarajevo.

¹⁴ Kao napomena 1.